

16. Rural Development

Course Content

Course Contents

Part A: Principles of Rural Development

Teaching hours 65

Unit 1: Rural Development Planning

Teaching hours 10

- Concept
- Elements of micro planning
- Need for micro planning

Unit 2: Management Practices and Financing Rural Development

Teaching hours 15

- Principles of rural development management
- Human resource management for rural development
- Conflicts in rural development and methods of managing conflicts
- Sources of fund for rural development
- Fund raising for rural development

Unit 3: Approaches of Rural Development (Basic Features)

Teaching hours 10

- The modernisation theory or market-led approach
- Dependency theory
- Participatory theory

Unit 4: Planning Tools and Techniques for Rural Development

Teaching hours 20

- Process for local level plan formulation
- Data collection for project formulation – primary and secondary
- Tools and techniques: Participatory Rural Appraisal (PRA), Rapid Rural Appraisal (RRA), Participatory Learning and Action (PLA) and Focus Group Discussion (FGD)

Unit 5: Implementation, Monitoring and Evaluation of Rural Development

Teaching hours 10

- Project implementation – process and basic elements of implementation plan
- Project monitoring – purpose and process
- Project evaluation – objectives and methods (before and after, with and without)

Part B: Rural Development in Nepal

Teaching hours 65

Unit 6: Rural Economic Structure of Nepal

Teaching hours 20

- Agrarian structure
- Land tenure system
- Agrarian movement
- Rural industries – small and cottage industries
- Infrastructures – road, communication, irrigation and electrification
- Rural market – types and channel
- Rural indebtedness and institutional finance
- Entrepreneurship and informal sector
- Village tourism

Unit 7: Institutions for Rural Development in Nepal

Teaching hours 10

- Government Institution – Ministry of Local Development and Ministry of Women Development (functions and programmes)
- Private sector: Corporate Social Responsibility, Private Voluntary Organisations (PVOs) – their objectives and features
- Social organisations: self-help groups, civil societies, NGOs, CBO – their objectives and features

Unit 8: Rural Development Policies, Strategies and Prospects

Teaching hours 25

- Rural development policy – goals and features
- Strategies of rural development: concepts and types
- Elements of change in rural life of Nepal: Education, technology, urbanization, exposure: internal and external
- Resource richness and prospects: biodiversity, topographical richness and natural beauty, social harmony and cultural heritage

Unit 9: Environment and Sustainable Development

Teaching hours 10

- Environment management for sustainable development
- Biodiversity and environment conservation in Nepal

Part C: Practicum: Report Writing

Teaching hours 20

Unit 10: Report writing of the field works

Teaching hours 20

MODEL QUESTION

[HSEB Examination 2072 (2015)]

Time: 3 hrs.

Full Marks:- 80

Pass Marks:- 28

सबै प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् (Attempt all questions)

समूह 'क' Group 'A'

१. सूक्ष्म योजना भनेको के हो ? सूक्ष्म योजनाका मुख्य तत्त्वहरूको वर्णन गर्नुहोस् । ३+७=१०
What is micro planning? Explain major elements of micro planning. [From Unit 1]
२. बजार केन्द्रित विकास भन्नाले के बुझिन्छ ? ग्रामीण विकासमा यसका महत्त्वहरू के के छन् ? चर्चा गर्नुहोस् । ३+७=१०
What is meant by market-led development? What is its importance in rural development? Discuss. [From Unit 3]
३. कुनै दुईको उत्तर दिनुहोस् (Attempt any two questions): २×५=१०
  - क) ग्रामीण विकासमा मानव संसाधनको महत्त्व कसरी देखिन्छ ?
How does human resource management is important for rural development? [From Unit 2]
  - ख) द्वन्द्व व्यवस्थापनका विधिहरू के के हुन् ? चर्चा गर्नुहोस् ।
What are the methods of conflict management? Discuss. [From Unit 2]
  - ग) द्वितीय तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरूको बारेमा लेख्नुहोस् ।
Write about the secondary source of data collection. [From Unit 4]
  - घ) आयोजना मूल्याङ्कनका विधिहरू व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain the methods of project evaluation. [From Unit 5]
४. सबै प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् (Attempt all questions): ५×२=१०
  - क) द्रुत ग्रामीण लेखाजोखा भनेको के हो ?
What is rapid rural appraisal (RRA)? [From Unit 4]
  - ख) स्थानीय योजना भनेको के हो ?
What is local plan? [From Unit 4]
  - ग) परनिर्भरता भनेको के हो ?
What is meant by dependency? [From Unit 3]
  - घ) आयोजना अनुगमनका कुनै चार उद्देश्यहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।
Mention any four purposes of project monitoring. [From Unit 5]
  - ङ) लक्षित समूह छलफल भनेको के हो ?
What if focus group discussion? [From Unit 1]

समूह 'ख' (Group 'B')

५. नेपालमा विभिन्न भूमि व्यवस्थाका बारेमा व्याख्या गर्नुहोस् । १०
Explain the different land tenure system in Nepal. [From Unit 6]
६. स्थानीय विकास मन्त्रालय र ग्रामीण विकासबीचको सम्बन्ध उल्लेख गर्नुहोस् । स्थानीय विकास मन्त्रालयका कार्यहरू के के हुन् ? ३+७=१०
Describe the relationship between ministry of local development and rural development. What are the functions of ministry of local development? [From Unit 7]

७. कुनै दुईको उत्तर दिनुहोस् (Attempt any two questions): २×५=१०
- (क) नेपालमा विद्युतीकरणको महत्त्व के छ ?
What is the importance of electrification in Nepal. [From Unit 6]
- (ख) समुदायमा आधारित सङ्गठनका विशेषताहरू व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain the features of community based organization. [From Unit 7]
- (ग) ग्रामीण विकास नीतिका लक्ष्यहरूको चर्चा गर्नुहोस् ।
Discuss the goals of rural development policy. [From Unit 8]
- (घ) वातावरण र दिगो विकासबीचको अन्तर सम्बन्ध व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain the inter-relationship between environment and sustainable development. [From Unit 9]
८. सबै प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् (Attempt all questions): ५×२=१०
- (क) ग्रामीण बजार भनेको के हो ? (What is rural market?) [From Unit 6]
- (ख) सांस्कृतिक सम्पदा भनेको के हो ? (What is cultural heritage?) [From Unit 8]
- (ग) प्राकृतिक सुन्दरता भनेको के हो ? (What is natural beauty?) [From Unit 8]
- (घ) जैविक विविधता भनेको के हो ? (What is bio-diversity?) [From Unit 9]
- (ङ) ग्रामीण ऋण प्रस्तता भनेको के हो ? (What is rural indebtedness?) [From Unit 6]

HSEB Questions

Part A: Principles of Rural Development

Unit 1: Rural Development Planning

१. सूक्ष्म योजना भनेको के हो ? सूक्ष्म योजनाका मुख्य तत्त्वहरूको वर्णन गर्नुहोस् । ३+७=१०
What is micro planning? Explain major elements of micro planning. [Q.N.1, 2072]
२. योजना भनेको के हो ? सूक्ष्म योजनाको आवश्यकता र यसका बारेमा व्याख्या गर्नुहोस् । ३+७
What is planning? Explain the need and elements of micro planning. [Q.N. 2, 2071]
३. सूक्ष्म योजनाको परिभाषा दिनुहोस् । ग्रामीण विकासमा यसको महत्त्वबारे व्याख्या गर्नुहोस् । ३+७
Define micro planning. Explain its importances in rural development. [Q.N. 2, 2070]
४. योजना भनेको के हो ? What is planning? २ [Q.N. 4(b), 2070]
५. सूक्ष्म योजना भनेको के हो ? यसका मुख्य तत्त्वहरूका बारेमा वर्णन गर्नुहोस् । ५+५= १०
What is micro planning? Explain its major elements. [Q.N. 2, 2069]
६. सूक्ष्म योजनाको दुईओटा महत्त्वको बारेमा व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain about two importance of micro planning. [Q.N. 4(a), 2069]
७. सूक्ष्म योजनाका मुख्य तत्त्वहरूबारे व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain the main elements of micro planning. [Q.N.3(a),2068]
८. ग्रामीण विकास योजना भन्नाले के बुझिन्छ ?
What is meant by rural development planning ? [Q.N.4(a),2068]
९. सूक्ष्म योजनाका तत्त्वहरू केके हुन् ? ५
What are the elements of micro planning ? [Q.N. 3 (a), 2067]

Unit 2: Management Practices and Financing Rural Development

१. ग्रामीण विकासमा मानव संसाधनको महत्त्व कसरी देखिन्छ ?
How does human resource management is important for rural development?
[Q.N.3(a), 2072]
२. द्वन्द्व व्यवस्थापनका विधिहरू के के हुन् ? चर्चा गर्नुहोस् ।
What are the methods of conflict management? Discuss. [Q.N.3(b), 2072]
३. द्वन्द्वको परिभाषा दिनुहोस् र नेपालको ग्रामीण विकासमा द्वन्द्वले कसरी असर गरेको छ, वर्णन गर्नुहोस् । ३+७
Define conflict and describe how conflict has effected rural development of Nepal.
[Q.N. 1, 2071]
४. ग्रामीण विकासका लागि मानव स्रोत व्यवस्थापनको आवश्यकताको वर्णन गर्नुहोस् ।
Describe the need for human resource management for rural development.
[Q.N. 3(b), 2071]
५. ग्रामीण विकासको कोषका स्रोतहरू के के हुन् ?
What are the sources of fund for rural development ? [Q.N. 4(c), 2071]
६. द्वन्द्वका कारणहरूबारे व्याख्या गर्नुहोस् । ४
Explain the causes of conflict. [Q.N. 3(a), 2070]
७. मानव संसाधन भनेको के हो ? २
What is human resource? [Q.N. 4(a), 2070]
८. द्वन्द्व व्यवस्थापनका विधिहरू के के हुन् ?
What are the methods of conflict management? [Q.N. 3(a), 2069]
९. ग्रामीण कोषका कुनै चारओटा गैर-संस्थागत स्रोतबारे उल्लेख गर्नुहोस् ।
Mention any four non-institutional sources of rural fund. [Q.N. 4(b), 2069]
१०. द्वन्द्व भन्नाले के बुझिन्छ ? द्वन्द्व व्यवस्थापनका विधिहरूबारे व्याख्या गर्नुहोस् । ३+७=१०
What is conflict ? Explain the methods of conflict management. [Q.N.1,2068]
११. मानव संसाधन व्यवस्थापनका विशेषताहरूबारे व्याख्या गर्नुहोस् । १०
Explain the characteristics of human resource management. [Q.N.3(b),2068]
१२. ग्रामीण विकासका लागि कोष बढाउने चार उपायहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।
Mention any four fund raising measures for rural development. [Q.N.4(b),2068]
१३. द्वन्द्वको परिभाषा दिनुहोस् । कसरी द्वन्द्वले ग्रामीण विकासमा असर पार्दछ ? ३+७=१०
Define conflict. How does conflict affect rural development ? [Q.N. 1, 2067]
१४. ग्रामीण विकासका लागि कोषका स्रोतहरू केके हुन् ? २
What are the sources of fund for rural development ? [Q.N. 4 (b), 2067]

Unit 3: Approaches of Rural Development (Basic Features)

१. बजार केन्द्रित विकास भन्नाले के बुझिन्छ ? ग्रामीण विकासमा यसका महत्त्वहरू के के छन् ? चर्चा गर्नुहोस् । ३+७=१०
What is meant by market-led development? What is its importance in rural development? Discuss. [Q.N.2, 2072]
२. परनिर्भरता भनेको के हो ? What is meant by dependency? [Q.N.4(c), 2072]
३. बजार केन्द्रित विकास अवधारणाको गुणहरू के के हुन् ?
What are the features of market-led development approach? [Q.N. 3(a), 2071]

४. ग्रामीण विकासको सन्दर्भमा सहभागितात्मक ग्रामीण लेखाजोखाको वर्णन गर्नुहोस् ।
Describe Participatory Rural Appraisal in the context of rural development. [Q.N. 3(c), 2071]
५. विकासको सहभागितामूलक सिद्धान्त भनेको के हो ?
What is participatory theory of development? [Q.N. 4(b), 2071]
६. बजार केन्द्रित अवधारणाको महत्त्वबारे चर्चा गर्नुहोस् ।
Discuss the importance of Market-Led approach. [Q.N. 3(d), 2070]
७. परनिर्भरताको परिभाषा दिनुहोस् ।
Define dependency. [Q.N. 4(e), 2070]
८. बजार निर्देशित विकास भनेको के हो ? यसका कमजोरीहरू के के हुन् ?
What is market-led development? What are its weaknesses? [Q.N. 1, 2069]
९. ग्रामीण विकासको सहभागितामूलक सिद्धान्त भनेको के हो ?
What is participatory theory of rural development? [Q.N. 3(b), 2069]
१०. निर्भरता सिद्धान्तका कुनै दुई कमजोरीको वर्णन गर्नुहोस् ।
Describe any two weaknesses of the Dependency Theory. [Q.N. 4(c), 2069]
११. सहभागितामूलक सिद्धान्तको बारेमा व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain the participatory theory. [Q.N.3(c),2068]
१२. नेपालको परिप्रेक्ष्यमा बजार-केन्द्रित अवधारणाबारे वर्णन गर्नुहोस् ।
Discuss about market-led development strategy in Nepal. [Q.N. 3 (d), 2067]
१३. परनिर्भरता भनेको के हो ? What is meant by dependency ? [Q.N. 4 (a), 2067]

Unit 4: Planning Tools and Techniques for Rural Development

१. द्वितीय तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरूको बारेमा लेख्नुहोस् ।
Write about the secondary source of data collection. [Q.N.3(c), 2072]
२. द्रुत ग्रामीण लेखाजोखा भनेको के हो ?
What is rapid rural appraisal (RRA)? [Q.N.4(a), 2072]
३. स्थानीय योजना भनेको के हो ?
What is local plan? [Q.N.4(b), 2072]
४. लक्षित समूह छलफल भनेको के हो ?
What if focus group discussion? [Q.N.4(e), 2072]
५. प्राथमिक र द्वितीयक तथ्याङ्कका भिन्नता उल्लेख गर्नुहोस् ।
Distinguish between primary and secondary data. [Q.N. 3(d), 2071]
६. लक्षित समूह छलफल भनेको के हो ?
What is focussed group discussion? [Q.N. 4(d), 2071]
७. स्थानीय स्तरको योजना भनेको के हो ?
What is local level planning? [Q.N. 4(e), 2071]
८. सहभागितात्मक ग्रामीण लेखाजोखा भनेको के हो ? ग्रामीण विकासमा यसका फाइदाहरू के के छन् ?
What is participatory Rural Appraisal? What are its advantages? [Q.N. 1, 2070]
९. स्थानीय योजना तर्जुमा कार्यान्वयन प्रक्रियाबारे चर्चा गर्नुहोस् ।
Discuss the process of local level plan formulation. [Q.N. 3(b), 2070]

१०. लक्षित समूह छलफल भनेको के हो ?
What is focus group discussion? [Q.N. 4(d), 2070]
११. प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलनका कुनै तीनओटा विधिको बारेमा व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain any three methods of primary data collection. [Q.N. 3(c), 2069]
१२. द्वितीय तथ्याङ्कका स्रोतहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।
Mention the sources of secondary data. [Q.N. 4(e), 2069]
१३. जिल्ला विकास समितिको योजना बनाउने प्रक्रियाको बारेमा व्याख्या गर्नुहोस् । १०
Explain the plan formulation process adopted by District development committees (DDC). [Q.N.2,2068]
१४. द्रुततर ग्रामीण लेखाजोखा भन्नाले के बुझिन्छ ?
What is meant by Rapid Rural Appraisal (RRA) ? [Q.N.4(c),2068]
१५. प्राथमिक तथ्यङ्क भन्नाले के बुझिन्छ ? What is meant by primary data ? [Q.N.4(d),2068]
१६. ग्रामीण विकासमा ग्रामीण सहभागितात्मक लेखाजोखाको महत्त्व बयान गर्नुहोस् । ५
Explain the importance of participatory Rural Appraisal in rural development. [Q.N. 3 (b), 2067]
१७. द्वितीयक तथ्याङ्कका विभिन्न स्रोतहरूको बारेमा लेख्नुहोस् । ५
Write about secondary sources of data collection. [Q.N. 3 (c), 2067]
१८. लक्षित समूह छलफल भनेको के हो ? २
What is focus group discussion (FGD) ? [Q.N. 4 (c), 2067]
१९. स्थानीय योजना भनेको के हो ? What is local plan ? २ [Q.N. 4 (d), 2067]

Unit 5: Implementation, Monitoring and Evaluation of Rural Development

१. आयोजना मूल्याङ्कनका विधिहरू व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain the methods of project evaluation. [Q.N.3(d), 2072]
२. आयोजना अनुगमनका कुनै चार उद्देश्यहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।
Mention any four purposes of project monitoring. [Q.N.4(d), 2072]
३. आयोजना कार्यान्वयन भनेको के हो ?
What is project implementation? [Q.N. 4(a), 2071]
४. "ग्रामीण विकासको लागि आयोजना मूल्याङ्कन जरूरी छ ।" पुष्टि गर्नुहोस् । ५
"Project evaluation is essential for the rural development." Justify. [Q.N. 3(c), 2070]
५. आयोजना अनुगमन भनेको के हो ? २
What is project monitoring? [Q.N. 4(c), 2070]
६. आयोजना कार्यान्वयनका आधारभूत तत्वहरू के के हुन् ?
What are the basic elements of project implementation? [Q.N. 3(d), 2069]
७. आयोजना मूल्याङ्कन भनेको के हो ?
What is project evaluation? [Q.N. 4(d), 2069]
८. आयोजना मूल्याङ्कनका उद्देश्यहरू के के हुन् ?
What are the objectives of project evaluation ? [Q.N.3(d),2068]
९. आयोजना कार्यान्वयनको बारेमा छोटकरीमा लेख्नुहोस् ।
Write briefly about project implementation. [Q.N.4(e),2068]

90. आयोजना भनेको के हो ? आयोजना कार्यान्वयनका प्रक्रियाहरू केके हुन् ? १०
What is project ? What are the processes of project implementation? [Q.N. 2, 2067]
99. आयोजना मूल्याङ्कनका उद्देश्यहरू उल्लेख गर्नुहोस् । २
Mention the objectives of project evaluation. [Q.N. 4 (e), 2067]

Part B: Rural Development in Nepal

Unit 6: Rural Economic Structure of Nepal

9. नेपालमा विभिन्न भूमि व्यवस्थाका बारेमा व्याख्या गर्नुहोस् । १०
Explain the different land tenure system in Nepal. [Q.N.5, 2072]
२. नेपालमा विद्युतिकरणको महत्त्व के छ ? २
What is the importance of electrification in Nepal. [Q.N.7(a), 2072]
३. ग्रामीण बजार भनेको के हो ? (What is rural market?) [Q.N.8(a), 2072]
४. ग्रामीण ऋण ग्रस्तता भनेको के हो ? (What is rural indebtedness?) [Q.N.8(e), 2072]
५. नेपालका लागि ग्रामीण पर्यटन किन महत्त्वपूर्ण छ ? २
Why is rural tourism important for Nepal? [Q.N. 7(a), 2071]
६. ग्रामीण विकासको निम्ति ग्रामीण बजारको आवश्यकताबारे वर्णन गर्नुहोस् । ५
Describe the need for rural market for rural development. [Q.N. 7(c), 2071]
७. भूमि सुधार भनेको के हो ? २
What is land reform? [Q.N. 8(e), 2071]
८. ग्रामीण उद्योगको परिभाषा दिनुहोस् । ग्रामीण विकासमा साना तथा घरेलु उद्योगको महत्त्वहरू के के छन् ? २+ ८
Define rural industry. What are the importances of small and cottage industries in rural development? [Q.N. 5, 2070]
९. नेपालमा ग्रामीण पर्यटनको महत्त्वबारे चर्चा गर्नुहोस् । ५
Discuss the importance of rural tourism in Nepal. [Q.N. 7(c), 2070]
१०. ग्रामीण बजार भनेको के हो ? २
What is rural market? [Q.N. 8(a), 2070]
११. ग्रामीण ऋणग्रस्तता भन्नाले के बुझिन्छ ? २
What is meant by rural indebtedness?? [Q.N. 8(c), 2070]
१२. कृषि आन्दोलनलाई परिभाषित गर्नुहोस् । २
Define agrarian movement. [Q.N. 8(e), 2070]
१३. नेपालमा सञ्चारको विकासका समस्याहरू के के हुन् ? नेपालमा सञ्चार प्रणालीको विकासका लागि तपाईंको सुझावहरू दिनुहोस् । ५+ ५
What are the problems of communication development in Nepal? Give your suggestions for development of communication system in Nepal. [Q.N. 5, 2069]
१४. नेपालमा ग्रामीण पर्यटनको सम्भावनाको बारेमा चर्चा गर्नुहोस् । २
Discuss the prospects of village tourism in Nepal. [Q.N. 7(a), 2069]
१५. नेपालमा ग्रामीण उद्योगका विकासको अवसरहरूको बारेमा चर्चा गर्नुहोस् । २
Discuss the opportunities of development rural industries in Nepal. [Q.N. 7(d), 2069]

१६. ग्रामीण बजार भनेको के हो ? What is rural market? [Q.N. 8(a), 2069]
१७. ग्रामीण बजार भन्नाले के बुझिन्छ ? ग्रामीण बजारका प्रकारहरूको व्याख्या गर्नुहोस् । ३+७=१०
What is meant by rural market ? Explain the types of rural market. [Q.N.5,2068]
१८. ग्रामीण ऋणग्रस्तताका कारणहरूबारे व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain the causes of rural indebtedness. [Q.N.7(a),2068]
१९. ग्रामीण पर्यटन भन्नाले के बुझिन्छ ? What is rural tourism ? [Q.N.8(a),2068]
२०. भूमिसुधारको परिभाषा दिनुहोस् । भूमिसम्बन्धी ऐन २०२१ का उद्देश्यहरू केके हुन् ?
Define land reform. What are the objectives of Land Reform Act 2021 ?
३+७=१० [Q.N. 5, 2067]
२१. ग्रामीण विकासमा ग्रामीण पर्यटनको महत्त्वबारे चर्चा गर्नुहोस् । ५
Discuss the importance of rural tourism in rural development. [Q.N. 7 (b), 2067]
२२. ग्रामीण विकासमा सञ्चारको भूमिकाबारे चर्चा गर्नुहोस् । ५
Discuss the role of communication in rural development. [Q.N. 7 (c), 2067]

Unit 7: Institutions for Rural Development in Nepal

१. स्थानीय विकास मन्त्रालय र ग्रामीण विकासबीचको सम्बन्ध उल्लेख गर्नुहोस् । स्थानीय विकास मन्त्रालयका कार्यहरू के के हुन् ? ३+७=१०
Describe the relationship between ministry of local development and rural development. What are the functions of ministry of local development? [Q.N.6, 2072]
२. समुदायमा आधारित सङ्गठनका विशेषताहरू व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain the features of community based organization. [Q.N.7(b), 2072]
३. नागरिक समाज भनेको के हो ? यसले के गर्दछ ?
What is civil society? What does it do? [Q.N. 7(b), 2071]
४. महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयका चार कार्यहरू लेख्नुहोस् ।
Write four functions of Ministry of Women, Children and Social Welfare. [Q.N. 8(b), 2071]
५. समुदायमा आधारित संस्थाका चारओटा विशेषता उल्लेख गर्नुहोस् ।
Mention four features of community based organization. [Q.N. 8(c), 2071]
६. स्वावलम्बी समूहको विशेषताहरू लेख्नुहोस् । ५
Write the features of self-help group. [Q.N. 7(a), 2070]
७. स्थानीय विकास मन्त्रालयका कार्यहरूबारे लेख्नुहोस् । ५
Write the functions of Ministry of Local Development. [Q.N. 7(d), 2070]
८. नागरिक समाजको परिभाषा दिनुहोस् । २
Define civil society. [Q.N. 8(b), 2070]
९. गैर-सरकारी संस्थाका मुख्य विशेषताहरू के के हुन् ?
What are the main features of non-government organisation (NGO)? [Q.N. 7(b), 2069]
१०. नागरिक समाजको परिभाषा दिनुहोस् । Define civil society. [Q.N. 8(b), 2069]
११. समुदायमा आधारित संस्थाहरूका उद्देश्यहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।
Mention the objectives of community-based organizations (CBOs). [Q.N.7(b),2068]
१२. संस्थागत सामाजिक दायित्वको बारेमा छोटकरीमा लेख्नुहोस् ।
Write briefly about corporate social responsibility. [Q.N.8(b),2068]

१३. समुदायमा आधारित संस्थाका उद्देश्यहरू उल्लेख गर्नुहोस् । ५
Mention the objectives of community-based organisations. [Q.N. 7(d), 2067]
१४. स्थानीय विकास मन्त्रालयका कुनै चार कार्यहरू उल्लेख गर्नुहोस् । २
Mention any four functions of ministry of Local Development. [Q.N. 8(c), 2067]

Unit 8: Rural Development Policies, Strategies and Prospects

१. ग्रामीण विकास नीतिका लक्ष्यहरूको चर्चा गर्नुहोस् ।
Discuss the goals of rural development policy. [Q.N.7(c), 2072]
२. सांस्कृतिक सम्पदा भनेको के हो ? (What is cultural heritage?) [Q.N.8(b), 2072]
३. प्राकृतिक सुन्दरता भनेको के हो ? (What is natural beauty?) [Q.N.8(c), 2072]
४. शिक्षा र प्रविधिको कसरी ग्रामीण विकासमा सहयोग गर्दछन्, चर्चा गर्नुहोस् । ४+३+३
Discuss how education and technology help in rural development. [Q.N. 6, 2071]
५. ग्रामीण विकास नीतिका लक्ष्यहरूबारे व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain the goals of rural development policy. [Q.N. 7(d), 2071]
६. सामाजिक सद्भाव भनेको के हो ?
What is social harmony? [Q.N. 8(a), 2071]
७. ग्रामीण विकास नीति भनेको के हो ? यसका विशेषताहरूको चर्चा गर्नुहोस् । ३+७
What is rural development policy? Discuss its features. [Q.N. 6, 2070]
८. सहरिकरणले ग्रामीण जीवनमा कसरी परिवर्तन ल्याउँछ ?
How does urbanisation bring changes in rural life? [Q.N. 7(c), 2069]
९. सामाजिक सद्भाव भनेको के हो ? What is social harmony? [Q.N. 8(c), 2069]
१०. ग्रामीण विकास रणनीति भनेको के हो ?
What is rural development strategy? [Q.N. 8(d), 2069]
११. जैविक विविधता भनेको के हो ? What is biodiversity? [Q.N. 8(e), 2069]
१२. ग्रामीण विकास नीतिका विशेषताहरूको बारेमा व्याख्या गर्नुहोस् । १०
Explain the features of Rural Development Policy. [Q.N.6,2068]
१३. नेपालको ग्रामीण जीवन परिवर्तनका तत्त्वहरूको बारेमा व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain the elements of change in rural life of Nepal. [Q.N.7(c),2068]
१४. ग्रामीण विकास रणनीतिका प्रकारहरूबारे उल्लेख गर्नुहोस् ।
Mention the types of rural development strategy. [Q.N.8(c),2068]
१५. सांस्कृतिक सम्पदा भनेको के हो ? What is cultural heritage ? [Q.N.8(e),2068]
१६. ग्रामीण विकासको नीति भनेको के हो ? ग्रामीण विकास नीतिका विशेषताहरू उल्लेख गर्नुहोस् । ३+७=१०
What is rural development policy ? Point out the features of rural development policy. [Q.N. 6, 2067]
१७. सामाजिक सद्भाव भनेको के हो ? २
What is social harmony ? [Q.N. 8 (d), 2067]
१८. शिक्षाले मानिसको जीवनमा कसरी परिवर्तन ल्याउँछ ? २
How does education bring changes in people's lives ? [Q.N. 8 (e), 2067]

Unit 9: Environment and Sustainable Development

१. वातावरण र दिगो विकासबीचको अन्तर सम्बन्ध व्याख्या गर्नुहोस् ।
Explain the inter-relationship between environment and sustainable development. [Q.N.7(d), 2072]
२. जैविक विविधता भनेको के हो ? (What is bio-diversity?) [Q.N.8(d), 2072]
३. दिगो विकास भनेको के हो ? ग्रामीण विकासका निम्ति वातावरण व्यवस्थापन किन आवश्यक पर्दछ ? ३+७
What is sustainable development? Why is environmental management necessary for rural development? [Q.N. 5, 2071]
४. जैविक विविधता भनेको के हो ? What is bio-diversity? [Q.N. 8(d), 2071]
५. वातावरण र दिगो विकासका लागि भएका समग्र प्रयासहरू के के हुन् ? ५
What global efforts are taken for environment and sustainable development? [Q.N. 7(b), 2070]
६. जैविक विविधता भनेको के हो ? २
What is bio-diversity? [Q.N. 8(d), 2070]
७. दिगो विकास भनेको के हो ? वातावरण र दिगो विकासको सम्बन्धको बारेमा व्याख्या गर्नुहोस् । ४+६
What is sustainable development? Explain the relationship between environment and sustainable development. [Q.N. 6, 2069]
८. दिगो विकासका लागि वातावरण व्यवस्थापनको बारेमा उल्लेख गर्नुहोस् ।
Write about environment management for sustainable development. [Q.N.7(d),2068]
९. जैविक विविधता भन्नाले के बुझिन्छ ?
What is meant by bio-diversity ? [Q.N.8(d),2068]
१०. दिगो विकास भनेको के हो ? What is sustainable development ? [Q.N. 7 (a), 2067]
११. जैविक विविधता भनेको के हो ? What is bio-diversity ? २ [Q.N. 8(a), 2067]
१२. वातावरण संरक्षणका कुनै चार उपायबारे उल्लेख गर्नुहोस् । २
Mention any four measures of environment conservation. [Q.N. 8(b), 2067]

MODEL QUESTION

(1528 Examination 2072/2073)

००. - - - - -
०१. - - - - -
०२. - - - - -
०३. - - - - -
०४. - - - - -
०५. - - - - -
०६. - - - - -
०७. - - - - -
०८. - - - - -
०९. - - - - -
१०. - - - - -
११. - - - - -
१२. - - - - -
१३. - - - - -
१४. - - - - -
१५. - - - - -
१६. - - - - -
१७. - - - - -
१८. - - - - -
१९. - - - - -
२०. - - - - -
२१. - - - - -
२२. - - - - -
२३. - - - - -
२४. - - - - -
२५. - - - - -
२६. - - - - -
२७. - - - - -
२८. - - - - -
२९. - - - - -
३०. - - - - -
३१. - - - - -
३२. - - - - -
३३. - - - - -
३४. - - - - -
३५. - - - - -
३६. - - - - -
३७. - - - - -
३८. - - - - -
३९. - - - - -
४०. - - - - -
४१. - - - - -
४२. - - - - -
४३. - - - - -
४४. - - - - -
४५. - - - - -
४६. - - - - -
४७. - - - - -
४८. - - - - -
४९. - - - - -
५०. - - - - -
५१. - - - - -
५२. - - - - -
५३. - - - - -
५४. - - - - -
५५. - - - - -
५६. - - - - -
५७. - - - - -
५८. - - - - -
५९. - - - - -
६०. - - - - -
६१. - - - - -
६२. - - - - -
६३. - - - - -
६४. - - - - -
६५. - - - - -
६६. - - - - -
६७. - - - - -
६८. - - - - -
६९. - - - - -
७०. - - - - -
७१. - - - - -
७२. - - - - -
७३. - - - - -
७४. - - - - -
७५. - - - - -
७६. - - - - -
७७. - - - - -
७८. - - - - -
७९. - - - - -
८०. - - - - -
८१. - - - - -
८२. - - - - -
८३. - - - - -
८४. - - - - -
८५. - - - - -
८६. - - - - -
८७. - - - - -
८८. - - - - -
८९. - - - - -
९०. - - - - -
९१. - - - - -
९२. - - - - -
९३. - - - - -
९४. - - - - -
९५. - - - - -
९६. - - - - -
९७. - - - - -
९८. - - - - -
९९. - - - - -
१००. - - - - -